

Մ Ե Ղ Ո Ի

9^{րդ}
ՏՄՐԻ
Թ. 269

Հ Ա Ն Դ Ե Ս
Շ Ա Բ Ա Թ Ա Կ Ա Ն

5
ՅՈՒՆԻՍ
1865

Համարատու Յ. Գ. ՍԸՎԱՅՆԱՆ: Ինչ որ լրագրոյս խմբագրութեան եւ տնօրէնութեան կը վերաբերի՝ պէտք է ուղղել առ ԳՈՐԾԱԿԱԼ ԼՐԱԳՐՈՅՍ: Անվճար նամակ կամ ծրար կը մերժուի:

Օրագիրս ամեն շաբթու ՇԱԲԱԹ օրերը կը հրատարակվի:

Գին տարեկան 120 դուռուշ արծաթ: — Վեցամսեայ 70: — Եռամսեայ 40: Մէկ թիւը 4 դուռուշ: — Դուրս դրկըված Օրագրոց ճամբու ծախքը առնողին վրայ է: — Ծանուցման տողը 1 դուռուշ:

ԲԱԺԱՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆՔ ԿԸՆԴՈՒՆՎԻՆ

Կ. Պօլիս. Օրագրոյս գրասենեակը, Մեծ—Նոր խանի վերի դուռ, թիւ 2. — Զմիւռնիա. Սարգիս աղա Միրիմանեան: — Տրապիզոն.

Գ. Հանքի Յակոբ Նազարէթեան:

— Թէքիրտաղ. Գ. Սարգիս Բիրազեան: — Նիկովիդիա.

Ա Ձ Դ

Խաչատուր Լազարէվի առ Վաթողիկոս դրած նամակին վրայ, զոր հրատարակած էինք մեր 267 թուով, մեր խորհրդա-ծուծիւնները առաջիկայ թուով հրատա-րակելու պարտաւորած ենք:

ԱՂԹԱՄԱՐԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ

ԵՒ ԵԳԻՊՏՈՍԻ ԱՐԴԻ ՓՈԽ—ԱՌԱՋՆՈՐԴ

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ ԽՆԴԻՐԸ

Ենցած օր պատուաւոր անձ մը եկեր մեզի կըսէր թէ « իրաւ մարդարէ է եղեր Մեղուն. Խաչատուր Վաթողիկոսին համար վաղը կար-դարացընեն և Եղթամարայ աթոռը կը նստե-ցընեն ըսած էր, ահա այսօր Աննէն տեղե-կադիր մը եկած է, որով կարդարանայ Խաչա-տուր Եպիսկոպոսը. Մկրտիչ Եպիսկոպոսն ալ ինչ որ պիտի ընէր յԵփրատոս՝ կանխաւ զրու-ցած էր. և ահա այսօր նոյն բաները կը կար-դանք լրագրաց մէջ... »:

Եսէն կըսենք, պատասխանեցինք մեր բա-րեկամին, աւելի կը սիրէինք սուտ մարդարէ ըլլալ քան թէ այս թշուառութիւնները այսօր տեսնել. սակայն սկիզբէն ո՛չ թէ միայն մեզի յայտնի էր այս ամենը, այլ ամեն անոնց՝ որոնք քիչ շատ խորհիլ գիտեն:

Եղթամարայ Խաչատուր ինքընտիր Վա-թողիկոսին խնդրոյն քննութիւնը Արչու-թիւնը երկու առաջնորդներու յանձնեց. Ա-նայ Իգնատիոս Երքեպիսկոպոսին և Վարնոյ Յարութիւն Երքեպիսկոպոսին. Գ. Իգնա-տիոսին ով և ինչ մարդ ըլլալը արդէն շատ ա-ռիթներով յայտնած էինք. և ոչ միայն մենք, այլ և ուրիշ լրագիրներ ալ, այլ և Աննայ Ժո-ղովուրդը. թէև աղբային Արծնական Ժողովը օր մըն ալ յանկարծ ելաւ ծանուցում ըրաւ թէ անի շատ արժանաւոր առաջնորդ մըն է, և իր Ժողովուրդը իրմէ շատ գոհ է, և այլն՝ հակառակ դրեթէ նոյն օրերը անոր Ժողովուր-դէն ՚ի Պատրիարքարան եկած շատ մը գանդա-տարից հանրագիրներու բովանդակութեանը:

Խաչատուր Վաթողիկոսի գործողութիւն-ները քննելու Յանձնաժողովին երկու անդամ-ներէն ահա մէկն աս էր:

Վարնոյ առաջնորդ Գ. Յարութիւն Ե-պիսկոպոսին մէկ քանի գործերը ատեն ատեն լրագիրները հարեւանցի յիշելով անցած էին. այսչափն ալ բաւական էր Արչութիւնը խե-լամեւ տալու թէ այն մարդը քննութիւնն ը-նելու մարդ չէ. բայց երբոր տեսանք թէ անի չը ծանչեց իր մարդը և ելաւ այնպիսի փափուկ պաշտօն մը յանձնեց անոր՝ պարտաւորեցանք անոր ալ այս քննութեան անյարմար ըլլալը ծանցըրենք. յիշեալ առաջնորդը և իր Ժողո-վուրդը այս ձանձրութիւնը չը տուին մեզի և անոր ինչ արժանաւորութիւն ունենալը իրենք

հասկըցուցին Արչուլթեան • ժողովուրդը իր գանգաւները կը դրէր Արչուլթեան իր առաջնորդէն, Յարութիւն Եպիսկոպոսն ալ Արօնական ժողովին սա հարցումը կրնէր • «Ան երթամնէ Խաչատուր Եպիսկոպոսը արդարացին՝ թէ դատաւարութեմ» •

Եւ Յանձնաժողովին երկրորդ անգամն ալ •

Մենք կը կարծէինք թէ Արչուլթեանը այս պարագաներուն վրայ ալ իր որոշումը ետ առած և ուրիշ որոշում չընելու վրայ է • մէյ մըն ալ ահա Անէն լուր առինք թէ Յանձնաժողովը իր գործը լմնցուցեր է • մինչդեռ ժողովուրդը քննութեան բացվելուն կսպասէր • Խաչատուր Եպիսկոպոսը արդարացի է և այսօր վաղն ալ իր աթոռը պիտի երթայ և եթէ ժողովուրդէն ու Եղթամարայ միաբանութեանէն չը վստահար՝ վաղուց ալ իր տեղը դացած կըլար •

Զը հաւտացինք այս նամակին, լուր խնդրեցինք Պատրիարքարանէն և իմացանք թէ ստուգիւ այս երկու առաջնորդները արդարաւս էր և ճշմարտասէր անձինք, որոնց աչքը չը կուրցնէր ամենեւին կաշառքը, տառնեղիութեթ թուղթի վրայ գրված տեղեկագրով մը արդարացուցեր են Խաչատուր Եպիսկոպոսը, և անոր Սթոնգիկոսութեան վաւերացումը խնդրէր են Արչուլթեանէն •

Անէն մեզի կիմացնեն թէ երկու առաջնորդները ճարտար գրիչ մըն ալ առնելով հետեւին տեղ մը քաշուեցան ու հոն մուլթին մէջ քանի մը օր աշխատելով այս տեղեկագիրը շնեցին • ստորագրեցին իրենք և Թօբու Յակոբ Եպիսկոպոսին զրկեցին որ ան ալ ստորագրէ • մերժեց Յակոբ Եպիսկոպոս • ուստի յիշելով Արչուլթեան իրենց վրայ ունեցած վստահութիւնը հոգ չըրին անոր չստորագրած ետ դարձնելը և այնպէս Պատրիարքարան զրկեցին •

Ու որ կը յիշէ Խաչատուր Եպիսկոպոսին իր նախորդին կենդանութեանը բռնի լինքընքը Սթոնգիկոս ձեռնադրել տալը • այս գործը գլուխ հանելու համար, որին հազար, որին հինգ հարիւր ոսկի տալով ամենուն բերանը դոցելը • ով որ կը յիշէ Պետրոս Սթոնգիկոսի այս անիրաւութեան դէմ կենալուն համար հետեւեալ օրը սպաննելով զանրվիլը, ով որ կը յիշէ վերջապէս ազգային Արօնական ժողովին

վին պաշտօնական յայտարարութեամբ Խաչատուր Եպիսկոպոսի Սթոնգիկոսութիւնը ապօրինաւոր, անիրաւ և անվաւեր հրատարակած ըլլալը՝ չը կրնար դարմանքէ դադրիլ տեսնելով այսօր երկու Եպիսկոպոսներու ձեռքով այդ Խաչատուր Եպիսկոպոսին արդարաւս նալը և Եղթամարայ աթոռին արժանաժառանգ Սթոնգիկոսը ճանչցվելու իրաւունք ստացած ըլլալը •

Թող չը զարմանայ ժողովուրդը • Մեղուն այս գործին սկիզբէն հասկըցուցած էր թէ Խաչատուր Եպիսկոպոսին ոսկիները շատ հըրաշք պիտի գործէին • և այն հրաշքներն ալ միայն այսչափը չեն • միայն անոր արդարանալը չէ • Արչուլթեանը այս խնդրոյն մէջ մեծ խոհականութեամբ չը վարվի նե՛ այն ոսկիները ուրիշ հրաշքներ ալ կը գործեն տակաւին •

Երկու Եպիսկոպոսաց զրկած տեղեկագիրը այնպիսի վարպետութեամբ մը շնուած է որ անոր նայելով Խաչատուր Եպիսկոպոսին Սթոնգիկոսութիւնը՝ Պետրոս Սթոնգիկոսին սպանութիւնը բարիք են ազգին համար • մենք ալ պիտի ցուցնենք թէ ոչ միայն ասանք՝ այլ և նոյն իսկ այդ երկու Եպիսկոպոսները իրենց զրկած տեղեկագրին տրամադրութեամբն իսկ չարիք են ազգին համար •

Մէկ քանի օրէն կը հաստատենք մեր ըսածը •

Եպիսկոպոսի փոխ—առաջնորդ Մկրտիչ Եպիսկոպոսին վրայ երկար դրելը չունինք • Եյս մասին Արօնական ժողովն ալ մեղադրելիք չունինք • հետզհետէ երեք եկեղեցական զրկեց Եպիսկոպոս՝ վերջինը առաջինը յիշել տուաւ • Արօնական ժողովին յանցանքը սա եղաւ որ ազգային Արչուլթեան բացէ բաց չըսաւ թէ մենք մարդ չունինք • դուք մարդ գտէք ու զրկեցէք • այն ատեն կարելի է Արչուլթեանը աշխարհական մը կը զրկէր հոն • որ կերթար ու ազգին համար օգուտ մը չը բերեր նե՛ ալ դոնէ մէկ քնտանեաց հարստութիւն կը բերէր • և որուն գաւկններէն մէկը չէ նե՛ միւսը խղճի լայթ մը կունենար դէթ՝ օր մը չէ նե՛ օր մը դարձեալ ազգին դարձնելու ինչ որ իրենց հայրը ազգէն առած էր •

Մկրտիչ Եպիսկոպոսը խաղ ունի խաղալու Եպիսկոպոս • ազգային իրաւունք մը բռնաբարելու փափաքողը ամենէն աւելի երիտասարդութեան կը վստահայ այս դարու մէջ • ուստի

անոր ջանքը կրկայ երիտասարդութիւնը զըս-
պել, անոր աչքը վախճանել, որ ապահով ըլլայ
իր ձեռնարկութեանը մէջ. ահա այս նպատա-
կով Մկրտիչ եպիսկոպոս Հինգ երիտասարդ
բանտարկել կուտայ Ագիպտոսի Սառափարու-
թեան, որոնց յանցանքը ազգային երգ երգելն
էր. խնդիր ալ կրնէ Սառափարութեան որ այն
բանտարկեալներուն այցելութեան եկողներն
ալ վար դնել տայ բանտին մէջ:

Այսպէս՝ բանտարկեալներուն թիւը 30ի կը
հասնի:

«Քրիստոս, կը պաշտան բանտին մէջէն այ-
ցելութեան գացողները, միտքէդ կ'անցնէ՞ր որ
որ մը քու պատուէրիդ հնազանդելով ՚ի բանդ
եղողին այցելութեան գացողները ինքզինքը քու
աշակերտդ անուանող մարդու մը կամքովը ի-
րենք ալ պիտի բանտարկըվէին:»

Մկրտիչ եպիսկոպոսի բանտարկել տուած
ները կազատին. բայց Մկրտիչ եպիսկոպոս կը
յուսայ ազատիլ ինքն ալ. Հայ ազգին մարին
մէջ իր այս ըրածովը բանտարկըվէին
իրաւ է որ անոր բարեկամները սուտ մը հնա-
բելով անբասիր և անպարտ ընել կը ջանան դա-
նի. բայց անօգուտ է իրենց աշխատութիւնը.
կրսեն թէ Մկրտիչ եպիսկոպոս այն օրը Պա-
հլիէն դուրս գեղ մըն է եղեր և իր մէկ մարդը
գացեր մասներ է Սառափարութեան այդ հինգ
երիտասարդները. խոհական մարդը այս բարու-
րանքին վրայ կը մտածէ և «Մկրտիչ եպիսկո-
պոս այս բանը իմացաւ նէ պատժեց իր մարդը,
հատուցում մը ըրաւ բանտարկըվածներուն» կը
հարցընէ, և ոչ պատասխանն առնելով իր հա-
մոզումը չը փոխեր:

Տեսնենք տակաւին ինչե՞ր պիտի ընէ Մը-
կրտիչ եպիսկոպոսն Ագիպտոս:

ՄԱՍԻՍԻ ԱՃԻԻՆԸ

Ընթերցողք կը յիշեն անշուշտ թէ Մեղու-
նախորդ թուով «Պատալիք Մասիս» վերնա-
գրով յօդուածն այսպէս վերջացուցած էր.
«Տեսնենք դալ անգամ ի՞նչ դիմակաւ հրա-
ւ պարակ պիտի իջնէ Մասիս, և ի՞նչ նոր դեր
» պիտի ներկայացընէ:»

Փառք որ Մասիս մեզ չամբչցուց, և այս
անգամ ալ ծպտեալ կրօնաւորի մը դիմակաւ

նորէն հրապարակ իջեր, իր ածիւնին վրայ դամ-
բանականներ խօսելով ողբալու և ընթերցողաց
գուլթը շարժելով անոնց կարեկցութիւնը գը-
րաւելու փորձ կը փորձէ:

Խեղճ Մասիս, ողբալը փաստաբանել չէ՞,
կարեկցութիւն հայցելն իրաւաբանել չէ՞. և
ոչ ալ փախչելը, դատը վաստակիլ է. ըստ ու-
րում խնդիրը ոչ խարոյկի վրայ էր և ոչ ածիւնի.
այլ միմիայն Մասիսի՝ Մովսէսի խնդրոյն վը-
րայօք շինած երկար պատմութեան ծայրէ ՚ի
ծայր սուտ ըլլալուն վրայ. Մեղու նախորդ
թուովը Մասիսի աշնչալի մեծ խնամքով յեր-
լուած պատմութիւնը ծայրէ ՚ի ծայր սուտե-
րով, զրպարտութիւններով, խաբէութիւննե-
րով հիւստուած ըլլալը Պատրիարքական կնքով
վաւերացեալ թղթակցութիւններով*, վաւե-
րական արձանագրութիւններով և մինչեւ ան-
գամ նոյն իսկ Մասիսի անցեալ տարուան գը-
րած տողերովը հաստատեց. Մասիս պէտք էր
որ Մեղուի գրածներուն կամ իրաւացի եղած
ըլլալը խոստովանելով հրապարակաւ զըջար իր
ըրած խաբէութեանը վրայ և ներուսն խնդրէր
ժողովրդեան վստահութիւնը. մասնելով զանի
խաբել ուղեւուն համար, կամ Մեղուի գրած
ներուն սուտ եղած ըլլալը հաստատէր, և կամ
ըսութիւն պահէր. Բայց Մասիս այս երեք
միջոցներուն մէկն ալ չգործադրելով, այս ան-
գամ ըրութեան նոր փորձ մ'ալ կը փորձէ,
ըստ որում առանց խնդրոյն պատասխանելու իր
սովորական ռազմագիտական խորամանկու-
թեամբը դարձեալ փախուստ տալով նոր խնդիր
կը յարուցանէ, ու Սահմանագրութեան տա-
րեդարձի օրը ժողովրդեան կողմանէ հրապա-
րակաւ Մասիսը այրուելուն խնդրը մէջ բե-
րելով, երբեմն խարոյկին և երբեմն ածիւնին
վրայ սրտաշարժ դամբանականներ կը կարգայ
ու լալկան պառաւ կնոջ նման կողբայ ու կող-
բայ, և ՚ի վերջոյ ողբը կտրելով մեծանձնու-
թեամբ դահութիւն կը յայտնէ իր ճակատա-
գրին վրայ, հառաչելով,

«Սակայն դո՛հ ենք որ Մասիս այրուեցաւ

* Յանդուգն ու խաբեբայ Մասիս «ամենքն ալ
սուտ են» ըսելով, կը սահի. Սակայն ըստ որում
բնագիրներն անգամ քովերնիս կը գտնուին, ուստի
ուղղը կրնայ դալ ու աչօքը առնել, ՚ի մեծ նա-
խախնս եւ ՚ի խայտառակութիւն Մասիսի:

« Եյո՛, գոհ ենք որ Գոհ ենք որ
 « Մասիս պարծանք կը համարի այսպիսի
 խարոյկ մը » : Եւտակը ո՛վ պարծանք չհամար
 իր այսպիսի է՛շ—նահատակութիւն մը : Բայց
 Մասիսի ածիւնը միանգամայն կամբաստանէ ըզ
 Մեղու, որ իր թէ իր հրապարակաւ այրը
 ւելուն դաւադրիչն եղած ըլլայ . ասի Մասիսի
 մէկ նոր ռազմագիտական հնարքն է խնդիրէն
 շեղելով փախուստ տալու համար . սակայն
 մենք Մասիսի ածիւնն ալ չենք ազատ թողուր
 որ ուղածին պէս անոր ասոր վրայ մուր քսէ .
 ուստի մենք ալ ահա՛ հրապարակաւ կամբաս
 տանենք զինքը իբրեւ զրպարտիչ , յանդուգն
 ստախոս ու խաբէբայ , և կը հրաւիրենք զինքը
 յանուն իւր պատուոյն հաստատել իր ըրած
 անիրաւ ամբաստանութիւնը , որուն համար
 երկու ասպարէզ կայ իր առջև . մէկը՝ զրաւոր
 բանադատութեան ասպարէզը , ուր Հասարա
 կաց դատողութիւնն է դատաւոր . միւսը՝ Իշ
 խանութեան դատաստանական ասպարէզը .
 Մասիս՝ փոխանակ տղայական սպառնալեաց
 դիմելու , կրնայ այս երկու ասպարէզներէն
 մէկն ընտրելով իր ըրած ամբաստանութիւնը
 հաստատել , ապա թէ ոչ զինքը վատ զրպար
 տիչ պիտի հրատարակենք : Միթէ Մասիսն
 այրողներէն մէկը ժամանակաւ Մեղուի գոր
 ծական եղած ըլլալը իրաւունք կրնայ մատա
 կարարել Մասիսի իր անիրաւ ամբաստանու
 թիւնն ընելու . միթէ այն անձը այս խնդրոյն
 մէջ իր զգացումը գործադրելու իրաւունքէն
 զրկուած կը համարուի , և միթէ նա ալ Մա
 սիսն այրող ժողովրդեան խուռն բաղմութեան
 պէս իր զգացմանցը տէրը չէ՞ :

Մասիս կրնայ ասպահով ըլլալ որ իւր խա
 րոյկը Մեղու չդաւադրեց , այլ ինքն իսկ Մա
 սիս : Եյո՛, Մասիս ինքը պատրաստեց իր
 խարոյկը Եզդին ծաղիկ երիտասարդութիւնը
 իբրեւ « օգերը թնդացընող անգուլ կեցցե՛ծի »
 վատահամբաւելով ու հրաւիրելով որ Եզդը
 « այսուհետեւ այնպիսիներուն վրայ վատահու
 թիւն » չընէ : Եյո՛, Մասիս ինքը պատրաս
 տեց իր խարոյկը , ո՛վ դիտէ ի՛նչ ներքին նպա
 տակաւ , Մահմանադրութեան Տարեգարծի
 հանդէս չընելու առաջարկութեամբ : Եյո՛,
 Մասիս ինքը պատրաստեց իր խարոյկը ժողո
 վըրդեան վատահութիւնը մատնելով , Սար
 չութեան վարձկան ու կոյր գործիք ըլլալու

համար ըրած առաջարկութեամբ : Եյո՛,
 Մասիս ինքը պատրաստեց իր խարոյկը 14 տա
 րիէ ՚ի վեր իր տարտամ , անորոշ ու երկդիմի
 ընթացքով : Իսկ Մեղու ուրիշ բան չըրաւ
 բայց եթէ այս ճշմարտութիւնները յայտնեց ,
 և միթէ ասով ի՛նքը դաւադրած կը համարուի
 Մասիսն իր իրաւանցը մէջ գո՛ւտ և անբի՛ծ հա
 նող խարոյկը : Քա՛ւ լեցի . Մեղու իր պարտքը
 միայն կատարեց , իսկ ժողովուրդն ալ իր ընե
 լիքն ընէր է , իր զգացումը , իր կամքն ու յօ
 ժարութիւնը գործադրէր է . աղէ՛կ է ըրած
 թէ գէշ . այն ալ ուրիշ խնդիր է : Ժողովուր
 դը կրնայ կարծել թէ իր ըրածն արդար զայ
 րութիւյ ներշնչութեամբ տեղի ունեցած ան
 միաս իրողութիւն մ'էր , որուն գործադրու
 թիւնը իր անբռնաբարելի իրաւունքն է , որ
 բնաւ կարծեաց բռնաբարութիւն չէ . ըստ ո
 րում Մասիսի կարծեաց արտայայտութեանը
 դէմ իրական բռնաբարութիւն մը չէ , այլ
 միայն Մասիսի ընթացքը ժողովրդեան հաճելի
 չըլլալուն և կամ ժողովուրդը Մասիսի համա
 կարծիք չըլլալուն ցոյց մըն է : Մասիս ասով դար
 ձեալ ազատ կը մնայ իր կարծիքներն ազատօրէն
 արտայայտելու և իր ընթացքը շարունակելու ,
 որչափ ալ միասակար եղած ըլլայ ազգին . բայց
 ժողովուրդն ալ աղատ է միշտ ուղած կերպով
 անոր ընդունելութիւն ընելու . առի ժողովուր
 դեան անբռնաբարելի իրաւունքն է , զոր Եւ
 լոպիոյ ժողովուրդն ալ ուղած ատենն ՚ի գործ
 կը դնէ , ինչպէս որ վերջի օրերս ՚ի գործ դրաւ
 ու մինչեւ անգամ Սրբազան Պապին կոնդակը
 հրապարակաւ այրեց : Թողունք որ ըստ հար
 կին լրագիր , և ոչ թէ գիրք , այրելը ժողո
 վրդեան անբռնաբարելի իրաւունքն է , մենք
 կը պնդենք թէ միանգամայն անհրաժեշտ պարտքն
 է : Յիւաւի , որովհետեւ քանի որ լրագիրները
 ժողովրդեան բերան կը համարուին , երբոր լր
 ագիր մը կելլէ ժողովրդեան հակակարծիք ար
 տայայտութիւններ կընէ , օրինակի ազադաւ
 երբոր ժողովուրդը Տէրութեան կամ Եզդին
 դէմ կը գրգռէ , միթէ ժողովրդեան անհրաժեշտ
 պարտքը չէ՞ այն լրագիրը հրապարակաւ այրե
 լու ՚ի նշան իր անոր հակակարծիք ըլլալուն . ո՞ր
 օրէնք կամ ո՞ր իշխանութիւն կարգելու այսպիսի
 օրինաւոր գործ մը . նոյնպէս ալ ժողովրդեան
 ներքին չէ՞ այրել թերթ մը որ իւր վատահու
 թիւնը կը մատնէ , և այլն և այլն :

Բայց Մասիս առաջին անգամ չէ որ ժողովրդեան կողմանէ հրապարակաւ կայրուի ՚ի մեծ նախառննս յիշեալ թերթին . Հասարակութիւնը անշուշտ չէ մոռցած դեռ որ Մասիս Լորինէ դպիւո՛ւի գերեզմանատան դէպքին մէջ Ազգին նուիրական իրաւունքը, չգիտենք ինչէ՞ թերադրեալ, ոտնակոխելով, ժողովուրդն իրեն կրօնական սրբազան իրաւունքը պաշտպանել ուղեւուն համար իբրեւ ապստամբ ներկայացուց իր թերթին մէջ . այնպէս որ Բողոքականաց Եկեղեցիք լրագիրն անգամ այնպիսի անխիղճ նկարագիր մը չէր բրած . ասոր վերայ ժողովուրդը արդար զայրութիւն խուռն բազմութեամբ Մասիսի դրասնեակը դիմելով անոր անիրաւութեանը դէմ բողոքեց, որով Մասիս հարկադրեցաւ իր առաջին նկատմանց ու թերադրութեանց հրաժեշտ տալով արդէն ցրուած թերթերը ժողովել . սակայն ժողովուրդը անով չհանգարտեցաւ ու Մասիսը քանի քանի տեղ հրապարակաւ այրեց . Երգ՝ այս խորոյն ո՞վ պատրաստեց, ո՞չ ապաքէն դարձեալ ինքն իսկ Մասիս . Լրագիր մը արդէն ցրուած թերթերը ժողովելու ստիպուիլ, քանի քանի անգամ հրապարակաւ այրիլ, հալածելներով միջոցորտին մէջ բարձրանալ (հավան ելլել), շիտակը խօսելով նուա՞յ նախանձելի փառք չէ :

Բայց խնդիրէն չհեռանանք . խորոյկը մեզի պատասխան չէ, և ոչ ալ մոխիրն ու ածիւնը մեր անժխտելի փաստերը հերքելու ապացոյց մ'է . թո՛ղ Մասիս ուղածին չափ արտասուքովը թրչէ իր ածիւնը և շաւղած ցեխովը ամուր բերդեր կանգնէ Մեղուի ուռմբերուն դէմ . անօդո՞ւա է : Մենք մեր խնդիրը ձեռք առնենք : Մասիս իր ողբերն յօրինելէ ետեւ իբր միակ պատասխան մեր անժխտելի փաստերուն ու ապացոյցներուն, կըսէ «Մեզր . դան» . ձապոհի խնդիրն արդէն լուծուած է, և մեր «նախընթաց յօդուածով զրաճներնէս աւելի» բան մը չունինք ըսելիք :

Եթէ Մեզր . դանձապոհի խնդիրն արդէն լուծուած է պաշտօնական ծանուցմամբ, ինչո՞ւ, Մասիս, պաշտօնական ծանուցումն անբուական համարելով ու քու միակ վահանդ մէկդի թողով ստայօգ պատմութիւն մը հնարեցիր, ու երբ սուտերովդ նորէն խաղք ու խայտառակ եղար աշխարհի առջեւ, այն ա տեն նորէն վահանդ ձեռք առիր . թո՛ղ ՚ի ըս-

կըզբան պաշտօնական ծանուցման վրայ կըլ թընէիր ու կենայիր, բայց քանի որ քու կողմանէ պատմութիւն մը հնարեցիր ու հրատարակեցիր, պէտք է որ անոր պատասխանատու մնաս . դուն սուտ պատմութիւն մը ընելով ժողովուրդը խաբել ուղեցիր, որպէս զի նախորդ Ազգ . Արշութեան անիրաւ կողմնակալութիւնը ծածկես, որովհետեւ կուգէիր Արշութեան դորձիք ըլլալու յարմարութեանդ փորձեր ցոյց տալ . մենք ալ սուտերդ, զրպարտութիւններդ ու խաբէութիւններդ, վաւերական արձանագրութիւններով, Պատրիարքական կնքով վաւերացեալ նամակներով և մինչեւ անգամ նոյն իսկ քու արդէն դրաճներովդ հաստատեցինք . դու Մասիս, եթէ երբեք հնար է, փոխանակ մեր փաստերն ու ապացոյցները հերքելու, «մեր նախընթաց յօդուածով զրաճներնէս աւելի բան մը չունինք» կըսես ու կը փախչես . արդ՝ ի՞նչպէս կրնաս «աւելի բան մը ըսելիք» չունենալ, քանի որ նախընթաց թուով ըսաճներդ բոլորն ալ սուտ եղած ըլլալը անժխտելի փաստերով ու ապացոյցներով հաստատեցինք :

Բայց Մասիսի վերջնական պատասխանը «աւելի բան մը չունինք ըսելիք» է եղեր . ասոր ո՞վ ինչ կրնայ ըսել, հոս ամեն բան կը վերջանայ . տրամաբանութիւն, փաստաբանութիւն, իրաւաբանութիւն, դատողութիւն, խելք, միտք, բանականութիւն, ամեն բան կը խոնարհին այս խօսքին առջեւ . սակայն Մասիս չկարմիր եղեր այսպիսի արտայայտութիւն մ'ընելու . ո՞վ ինչ կրնայ ըսել, և մեզի ալ ուրիշ բան չմնար ընել բայց եթէ դարձեալ շնորհաւորել զՄասիս իր դասակարգ փառաւոր տիտղոսովը, ու վերջ տալ մեր երկրորդ բանադատութեանն ալ, հետեւեալ խրատները Մասիսի տալով :

Վճի՛ւնդ Մասիսի, քու այս երկրորդ բանադատութեանդ մէջ ալ խաղք ու խայտառակ եղար . դու կը յուսայիր որ առաջին բանադատութեանդ մէջ ըրած կորստեանդ վրէժը այս երկրորդին մէջ պիտի կտրենաս առնուլ . բայց յոյսդ ու ակնկալութիւնդ քովդ մնաց . ընդունած երկրորդ հարուածդ առաջինէն ալ ուժգին եղաւ . առաջինին մէջ հաստատուեցաւ անորոշ ու երկդիմի ընթացքդ, սկզբունք չունենալդ, Արշութեան ձեռքը դորձիք ըլլա-

լու ունեցած իղձդ և հրապարակական ուրա-
ցութեամբ ժողովուրդը խաբել ուզելդ • իսկ
երկրորդին մէջ հաստատուեցաւ զրպարտիչ ու
խաբեբայ ըլլալդ ալ • Սակայն Մեղու դարձ-
եալ կը գթայ ածիւնիդ վրայ, քեզի հետ 'ի մի-
ասին ցաւակից կըլլայ կրկին կորստեանդ վրայ
ո՛ւ իր կարեկցութիւնը յայտնելով իբրեւ պաշ-
տօնակից մտերմաբար խորհուրդ կու տայ քեզի
որ այսուհետեւ ալ ժողովրդեան վստահու-
թիւնը չմտնես, հրապարակաւ սուտեր չխօ-
սիս, զրպարտութիւն չընես, անիրաւ դատեր
չպաշտպանես, առաւօտուն պաշտածդ երե-
կոյին այրելով և երեկոյին պաշտածդ առաւօ-
տուն այրելով հակասութեան խառնուի մէջ 'նո-
րէն չբռնուիս, այս վերջինն ամենէն ծանր ու
ամօթալին է գիտցած ըլլաս, ըստ որում անբա-
նութեան արգիւնք է • «դու Դատարանի մէջ,
զոր շատ անգամ թուեցաւ կէս կը թօթալիս,
բնաւ չներեր հակասախօսութիւնը, և հակա-
սութեան խառնուի մէջ չենկնելու համար ալ
հարկ չէ որ բան մը գրած ատենդ 14 տարիէ
'ի վեր միտած թերթերդ աչքէ անցնես • ա-
տիկայ գլուխ երեւոյս բան չէ • այլ պէտք է որ
ուղիղ սկզբանց ծառայես, անորոշութիւնն ու
երկիւրմտութիւնը մէկդի թողով ընթացքդ ու-
րոշես, այն ատեն ահա ինչ որ ալ գրես 40 տա-
րի առաջ գրածներդ հակասական չկրնար ըլ-
լալ, ըստ որում մի և նոյն սկզբունքներով գրած
ես • բայց քանի որ արդի անորոշ ու երկիւրմտ
ընթացքդ շարունակես ու փոխանակ ճերմակ
և կամ սեւ ըսելու, եթէ սովորութեանդ հա-
մեմատ շարունակես ըսել «ճերմակ է չեմք կըր-
նար ըսել, այսու ամենայնիւ եթէ սեւ ալ է
» ըսելու ըլլամք ոչ նուազ ուղղախոհ դատո-
» ղութեան դէմ մեղանշած կըլլամք » • այն ա-
տեն գիտցիր թէ միշտ այսպէս հակասութեան
ծուղակը պիտի ընկնես •

Եթէ ամենայն մտադրութեամբ Մեղուի
սոյն սխառութիւնը պահես, ապահով եղիր, Մա-
սիս, որ աշխարհի առջեւ նորանոր առթիւ
ծանակ և նշաւակ չես ըլլար • իսկ եթէ ոչ,
բնաւ ուրիշ բաժին մը չունիս և չպիտի ունե-
նաս յաւիտեան •

Գանք Մասիսի երկու անձոնի առարկու-
թեանց, որոց մին անձնակաւի դէմ անիրաւ
զրպարտութիւն մ'եղած ըլլալուն, նոյն իսկ
Մասիսի միջոցաւ պիտի խօսուի • իսկ միւսը

Մասիսի պառաւամտութեան մէկ նոր ապա-
ցոյց մը կրնայ համարուիլ • ըստ որում Մեղու,
«Սարչութեան մը ճշմարտութիւնը թաքու-
ցանելու ուղղախոհ դատողութեան դէմ եղած
չըլլալուն » իրեւ պաշտոյց մէջ բերած էր Ե-
լեւմտից հոգաբարձութեան մէկ անգամին ամ-
բաստանութեան խնդիրն ալ ծածկուիլ • բայց
յիշեալ անգամը ժամանակաւ Մեղուի խմբա-
գրութեան օժանդակն է եղեր • կուզէ նէ նոյն
իսկ խմբագիրն եղած ըլլայ, ի՞նչ կը հետեւի •
ասով միթէ Մեղուի առարկութիւնն իր ոյժը
կորսնցուցած կըլլայ • խնդիրը գոհն ու ըլլալուն
վրայ չէ, այլ դողութիւնը գոցուելուն վրայ •
խեղճ պառաւամտ, ածիւն ու մոխիր դարձար
դարձեալ չսթափեցար • Եղիւ մարդարեւին պէս
որոտմամբ երկինք ելար, դարձեալ այդ խել-
քին վրայ մնացիր • Տեսնե՛նք, գուցէ ալ կա-
տողութիւնդ իջած ըլլայ ու այս անգամ խը-
րատներնովս սթափիս •

ՄԹՆՈՒՈՐՏԻՆ ՄԵՁ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

Մարդիկ՝ մթնոլորտին մէջ բարձրանալու
և ճանապարհորդելու իղձն ամեն ատեն ու-
նեցած են • Բնագէտները շատ հոգնած են այս
խնդրոյն վրայ, և վերջապէս օդապարիկը հը-
նարած են •

1783 հոկտեմբ. 21ին Բիլթրը — տը — Ուօ-
զիէր երիտասարդ բնագէտն եղաւ առաջինը որ
համարձակեցաւ օդապարիկով մթնոլորտին մէջ
բարձրանալ • Երանա Մարքիզի հետ ընկե-
րակցութեամբ •

Տասն օր ետքը Շարլը և Ռօպէր բարձ-
րացան •

1785 յունուար 7ին Պլանքար և Ժէֆֆրի
Ընգլիոյ Տուլը քաղքէն ելան Մանչ նեղոցէն
անցնելով Գաղղիոյ Քալէ ծովեզերն անցան •

Մի և նոյն տարուան յունիս 15ին Բիլթրը
— տը — Ռօզիէր, որ օդապարիկով ճամբորդե-
լու առաջին անգամ համարձակողն եղած էր,
Ռօմէնի հետ ընկերակցութեամբ Գաղղիոյ
Պուլոնը քաղքէն ելելով Ընգլիա անցնելու
միջոցին օդապարիկը բռնկելով դետին խնկաւ •
Բայց և այնպէս այս ցաւալի դէպքին վրայ օ-
դաչուաց իղձն ու եռանդը չը մարելէ 'ի դատ,
անոնց թիւն օր օրի աւելցաւ •

1804ին Ալեյ Ալուսաք երևելի բնագետին օգտակար հանգիստը թիւնն ամենէն երեւելին եղաւ. օգտակարիկը ծովին երեսէն 7060 մէթրո բարձրութեան հասաւ. Ալեյ — Ալուսաք նշանաւոր գիտողութիւններ բրաւ իր օգտակար ճամբորդութեանը մէջ որոնք Բնագիտութիւնը ճոխացուցին. « այս բարձր գաւառներուն մէջ, կըսէ Ալեյ — Ալուսաք, օդոյն խիստ անօսրութեան շնչառութիւնն ու արեանս շրջանը կ'արագանային, երակներս որ սովորաբար 66 անգամ կը զարնէին, 120 զարնել սկսան. երկինք մութ կապուտ դոյն մը կառնու, կըսէ, և ամեն կողմ խորին ու բացարձակ լռութիւն մը կը տիրէ, որ մարդուս վրայ ահ ու դող կը բերէ. հետո գտնուած թղթերը, կը յաւելու, այնպէս չորացան ու սրորեցան, որ կարծես թէ կրակին ցոյց տուուեր են. հարիւրամասն ջերմաչափը, որ գետինը եղած ատենս 31° կը նշանակէր, զրօէն վար 9°, 5ի իջաւ. և օդաչափը որ գետինը 76 հարիւրորդ կը նշանակէ, 32 հարիւրորդի իջաւ »:

Օգտակարիկի հնարքը բնագիտական երեւելի գիւտերէն մէկն է, որ եթէ կատարելագործուի մեծ ծառայութիւններ պիտի ընէ. բայց առ այժմ Եւրոպայի հրապարակական հանդէսներուն մէջ հասարակութիւնը զրօսյունելու միջոց մը եղած է:

Աւերջն ատեններս Հայերն ալ իրենց հրապարակական հանդէսներուն մէջ մի եւ նոյն զրօսանքն ընելու սկսած են:

1861ին Սահմանադրութեան Առաջին տարեդարձին Հիւնքեար խիւղիւսի գաշտաժայրին մէջ Հայերը թղթէ օգտակարիկներ բարձրացուցին միջնորդին մէջ:

1863ին Սամաթիոյ Բնկերութիւնը Պաւլադիւղի մօտ Գէնէր պախչեսի մէջ ըրած հանդէսին, նոյնպէս թղթէ օգտակարիկներ թուոյ Սոնկօլթիի դրութեամբ:

Եյս տարուան Սահմանադրութեան Տարեդարձին ալ, չորեքանգուրով վերադարձուած ժամանակ, պապաճից օրէնս Առաջինի մէջ հաւելեալն Սասիս երկինք հանեցին. այս ալ նոր գիւտ մ'է, որ կրնայ Հայկական հնարք կամ դրութիւն անուանիլ. գուցէ օր մ'ալ Հայերն իրենց հանդէսներուն մէջ, փոխանակ նմանութեամբ դոհ ըլլալու, Եւրոպացոց պէս կերպսէ մեծ օգտակարիկներով միջնորդին

մէջ կը ճանապարհորդեն. այսու ամենայնիւ Սասիս այժմէն Հայոց առաջին օդաչուն ըլլալու նախանձելի փառքն ստացած ըլլալուն ոչ ոք կրնայ տարակուսիլ:

ԱՂԳԱՅԻՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

ՀԻՆԴԵՐՈՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐԶ

Սովորական հանգեսով ժողովուրդն հասաւ պռտուն ՚ի Պէյքօզ. հոն Լնդրիանուպօլսոյ առաջնորդ Պերապատիւ Երիտաղէս Երքեպիսկոպոս պատարագէն ետեւ կարճ այլ աղբու ատենաբանութեամբ մը օրհնեց Օդոստափաւ կայրն ու անոր կառավարութիւնը: Օրհնեց Եղզը և միթարեց Ժողովուրդը Սահմանադրութեան կազ ՚ի կազ ընթացքին համար:

Ժողովուրդը բազմութեամբ՝ երգոց և նըւադարաններու ձայնովն առաջնորդեալ՝ հասաւ ՚ի Հիւնքեար — խիւղիւսի: Հոն երկու ժամ հանգիստ պտըտեցին և զուարճանալէն ետքը ահռելի տեսարան մը բացվեցաւ. ահա ժողովուրդին մէկ մասը ինկեր մէկ երկու հողի վրայ անխնայ կը ծեծեն, որին աչքն է պատռեր, որին գլուխը, որին թեւն է կտորեր, ուրին ոտքը, որը վայ կը պօռայ, որը աման կաղաղակէ. կիներն ինկեր են կռիւին մէջ. որը գաւակս մեռցուցին կը պօռայ, որը եղբայրս ազատեցէք կաղաղակէ. ահա ժողովուրդին մէկ մասն ալ քիթը բռներ, բերանն ու երեսները ծռեր ծռմա կեր այս բազմութեան քովէն հեռու կը փախչի երգում ուտելով որ անգամ մըն ալ այս հանդէսին կամ ըստ Սասիսի այս Բանայիրին չը գտնուի:

Մէկ քանի հետաքրքիր անձինք կը մօտենան կռուողներուն՝ պատճառը կուզեն իմանալ. պատճառը մէկ երկու սինլքոր Սասիսը արբեր են եղեր. այս գործը ժողովուրդին մէկ մասին վրայ շարժեց բերեր է որ սկսեր են ծեծել այդ սինլքորները. միւս մասին ալ հաւելաւ պատճառը է որ սկսեր են փախչիլ այն վայրէն:

Եթէ մեր այս պատմածը սուտ է՝ ըստ տըրամարանութեան և ուղիղ հետեւութեամբ, Սասիս ըստ՛ն ալ սուտ է թէ մէկ երկու

սինլքոր Մասիսն այրեր են և ժողովուրդին զայրոյթ և նողկանք պատճառեր են :

Մենք ան աս չը գիտենք, միայն սա գիտենք, որ տարեգարձի հանգէսը կերպ կերպ օգուտներ ընծայեց . ասոնց էն պղտիկն ալ սա է որ ամեն տարի Պէյքօզն աղքատիկ գիւղին աղքատ բնակիչներուն ալ երեսը խնդացընէն զատ տեղին Եկեղեցիին և դպրոցին ալ նպաստամատոյց է եղած բաւական ստակ թափելով հոն . երկրորդ տարին 2074 ղուրուշ եկամուտ ունեցան Եկեղեցին և դպրոցը . երրորդ տարին 4190 ղըշ . չորրորդ տարեգարձին 4004 ղուրուշ . այս հինգերորդ տարեգարձին ալ եղած հասոյթը ահա սապէս կիմացընէ տեղին Թաղական խորհուրդը :

1412 $\frac{1}{2}$ ղըշ Մեծ կամարին երկու քովի թապախներէն

505 " Եկեղեցիի դրան երկու թապախներէն :

270 " Եկեղեցիին մէջ մոմագին :

2187 $\frac{1}{2}$ ղըշ :

Ստուգիւ Պէյքօզի աղգայնոց Հայ աղիւն ըրած սիրալիր հիւրընկալութեան դէմայս գումարը շատ փոքր բան մըն է հաշուելով աւոր հանգէսին փառաւորութեան համար ըրած ծախքը . բայց յանցանքը իրենցն է, որ ասկէ առաջ ուրիշ տարիներուն հասոյթը հրատարակելով ժողովուրդին չեմացուցին իրենց վիճակը :

ՇԻՆԱԿԱՆ ՀԱՅՈՑ ԿԵԱՆՔ

Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԹՇՈՒԱՌ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

(Տես քիւ 267)

Ժ.Ե.

Այն կողմն էլ տես, պառաւ մեծ մայրը իւր թոռներ զարթնցուց, երեսնին լուաց և կանգնեցուց դէմ յարեւելք, որոնք երեք անգամ միասին ծունը դրին . խոնարհեցան և ամենակալին Մատուոյ երկրպագութիւն մատուցին երեսնին խաչակնքելով և այսպէս ասելով . « Օրհնեալ է Մատուած, օրհնեալ ես

Մատուած . Յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ . Փառք քեզ Մատուած . փառք քեզ » . Եսա տեսնենք, այժմ ի՞նչ պակաս է այս անմեղներու երգը հրեշտակաց կարգից և օրհնաբանութիւնից :

Իսկ այն պառաւ մեծ մայրը ծանր ծանր խոնարհելով և երկրպագելով հետեւեալ օրհնութիւն ու աղերս իւր ամենօրեայ սովորութեամբ կարգաց առ Արարիչն :

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅ ՊԱՌԱՒԵՆԵՐՈՒ ԱՂՕԹՔ

Հայր մեր որ յերկինս Մատուած քաւեա զիս մեղաւորս . տէր ներող տէր ողորմեա, տէր զթած տէր ողորմեա . տէր դու ստեղծէր մի՛ կորուսեր . քաղցրիկ Քրիստոս քե եմ կանչեք . ստեղծած հոգին չկորուսես, քո ուղիղ ճամհէն չհանես . չտանես ահն մտքէն, չտանես ամօթն երեսէն : Մատուած քեզ փառք, գոհանամ զքէն . ստեղծերես դու հունհանես . ճարարող տէր դու ճար անես . լոյս արող տէր դու լոյս անես, հոգացող տէր դու հոգաս . զամեն անձարոց ճարիկն անես, ապա մե : ճար չունիմ, իմ ճար դու ես մայր ողորմութեան սուրբ Մատուածածին : Տէր քե մեղայ . անդարձիս դարձ տաս, անգեղջիս զեղջ . պոռնիկ յեւերես մեղաւոր եմ տէր, դու գիտես . իմ մեղք շատ է քան զաւաղն ծովու քան զաստեղն երկնից քան զհոգն երկրի . դու գիտես . դու ողորմաս, քո ողորմութիւն անչափ է . անգումանք պէ գումանք դու հասնես տէր . դու ամեն շառից ամեն փորձանքից պարզերես պահես, անօրինի չարից, անզգամի լեզուից աղատ պահես :

Բարիլուսու սիրուն Քրիստոս քե եմ կանչէ, քաղցրիկ տէր ձեռնիկս քո փէշնեմ թալե . հոգիս քե ամանաթ եմ տուե . ձէթ պէտ աստղունք օգնական պահապան կայնէք : Պարբէլ Միքայէլ հրեշտակներաց հետ ազատէք մե ամենայն փորձանքներից :

Մնացեալը հետեւեալ թուով :

ԳՈՐԾԱԿԱՆ ՕՐԱԳՐՈՑԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ՊԱՐՏԻՋՊԱՆԵԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ռ. Յ. ԳԻՐԳԻՃԵԱՆ

ԿՈՍՏԱՆԳՆՈՒՊՈԼԻՍ, ՅԻՆՃԱՆՁԸԼԱՐ